

NYT LYS OVER VESTERBYGDEN

GRØNLANDS FØRSTE DOMKIRKE OG VESTERBYGDENS TINGSTED FUNDET

Af Rasmus Bjørgmose

I tidsskriftet Grønland nr. 7, juli 1964 fremsatte jeg en teori om fordelingen af nordboernes („grønlændernes“) navne på Vesterbygdens fjorde. Jeg gjorde samtidig ret udførligt opmærksom på, hvordan denne teori, hvis den viste sig at være rigtig, kunne blive nøglen til flere interessante fund i den i arkæologisk forstand hidtil temmelig uopdyrkede Vesterbygd – dette være ikke sagt for at forklejne de betydningsfulde udgravninger, der i årenes løb har fundet sted f. eks. ved kirkerne Ánavik, Sandnes og den lille kirke i Andafjord samt blandt andre gårdtomten ved min tidligere bopæl Qôrnoq (ruin nr. 69). Når jeg i arkæologisk forstand kalder Vesterbygden temmelig uopdyrket, hentyder jeg til flere forhold. Således findes der en lang række nordboruiner afmærket på de arkæologiske kort over Vesterbygden, hvorom man kun har ret usikre og delvis modstridende efterretninger, og en meget væsentlig del er aldrig besøgt, langt mindre blot løseligt undersøgt af sagkyndige.

Jeg er således i stand til at meddele en række lokale iagttagelser af mulige ruiner fra nordbotiden på steder, som ikke er afmærket på de foreliggende kort. Af de ca. 90 gårde, der skal have været i Vesterbygden (ifl. den lærde islandske bonde Bjørn Jónsson (Grønlands historiske Mindesmærker III, s. 229)), har man hidtil kendt 71, og hvis man hertil lægger de 3, som Helge Ingstad mener at have fundet, 74. Under min ekspedition i sommer (1964) for at finde det „hóp“, som jeg omtaler i min artikel i nr. 7/1964, og som jeg her skal berette om, fandt jeg tre steder, hvor der muligvis kan ligge en nordbogård gemt. Hvis alt dette lægges sammen og vi inkluderer muligheden for endnu en enkelt ruin, som efter sigende skal findes i *Qugssuk* (VIII på mit kort i nr. 7/64), og som ville sandsynliggøre Qugssuk som Lodinsfjord, ville der restere ca. et dusin gårde (mindre ruiner og ruingrupper lades i de nævnte oversigter ude af betragtning). Sammenholdt med de i nr. 7/64 omtalte samfærdselsmuligheder via Ulermatoq mellem Qugssuk og Fiskefjord, muligheder, som grøn­lænderne netop i højere grad end i dag ville kunne udnytte med deres „islandske“ heste, vil det være naturligt at forvente at finde resten af gårdene og dermed

resten af Vesterbygden i landet omkring Fiskefjord eller indlandet mellem Fiskefjord, Taserssuak og Godthåbsfjordens forgreninger. Der kan også henvises til den af Helge Ingstad omtalte vegstensvarde med formentlig runeinskriftion, som skal være at finde på toppen af et fjeld netop ved Fiskefjord (varde er ikke det rette ord, da det drejer sig om spidsen på selve klippen), men som senere er savet af og brugt til husflid af eskimoerne.

Fiskefjord bør undersøges arkæologisk.

Alt dette turde gøre det klart, at Fiskefjordområdet, der så vidt jeg ved er uopdyrket i arkæologisk forstand, bør undersøges systematisk af en ekspedition sammensat af folk, som har forstand på både nordbotidens og palæo- og neoeskimoernes efterladenskaber.

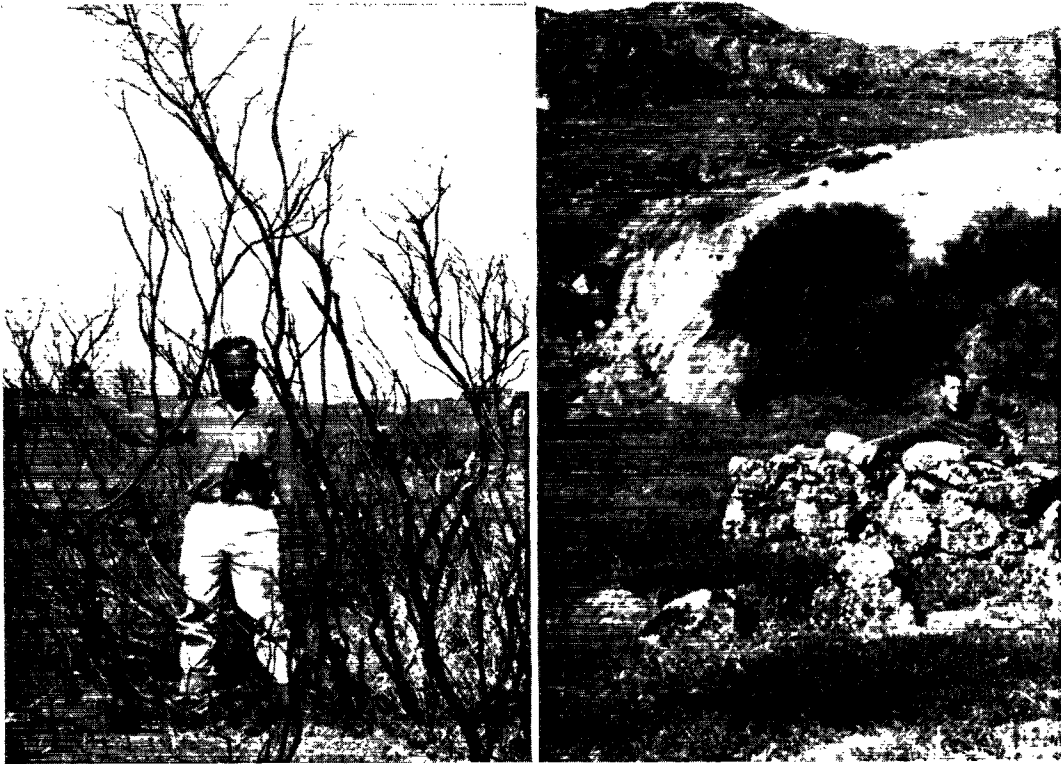
Før en sådan ekspedition, som ikke behøver at være særlig kostbar, hvis det gribes rigtig an, stables på benene, bør man imidlertid, evt. gennem lokale indsamlere, f. eks. lærere og kateketer, kommunefogder eller udstedsbestyrere, foretage et rundspørge til fangere og rensdyrjægere fra udstederne Atangmik, Napassoq, Kangeq, Qornoq og Kapisigdlit vedrørende „grønne pletter“, formentlige tomter og mærkelige ting og steder i det ovenfor nævnte område. Det er vigtigt, at man foretager et sådant rundspørge, inden alt for mange gamle fangere fra disse steder, herunder ikke mindst folk fra nedlagte steder som Sårdloq og Umanak i Godthåbsfjord-området, enten dør eller flytter ind til de moderne industribyer, hvor det erfaringsmæssigt vil være vanskeligere både at få fat på dem og at få dem til at udtale sig.

En sådan undersøgelse vil, kritisk behandlet, kunne give værdifulde fingerpeg om, hvor man især bør søge, og derved til megen kostbar tid kunne spares på selve turene i området. En af de ting, man særlig må have opmærksomheden rettet imod, er oplysninger om lokale naturforhold, som ikke umiddelbart fremgår af de ikke særlig pålidelige kort over områderne – selv i den forholdsvis lettere tilgængelige del af Godthåbsfjorden er der endog væsentlige fejl på kortene.

Der skal i følge gamle håndskrifter (Finnur Jónsson: Grønlands gamle Topografi efter Kilderne, Medd. om Grøn. 20, IV, 1899) have været 4 sognekirker i Vesterbygden. Af disse har man hidtil kendt de 3, og nu mener jeg altså at have påvist den sidste, kirken ved Hóp i Agnafjördr.

Men desuden skal der have været en mindre kirke (anneks?) i Strømfjorden (Straumsfjördr), som der i følge denne helhedsopfattelse af Vesterbygden skulle være en mulighed for at identificere med Fiskefjorden (Niaqúngunaq).

Der ville således være god mening i at foretage en sådan ekspedition med bl. a. det konkrete mål at påvise nordbogårde, herunder, hvis heldet er ude, kirken i Straumsfjördr, i området omkring Fiskefjord, når man engang formentlig skal foretage vi-

*Til venstre ses, hvor høj bevoksningen er blevet ved de gamle nordbogårdes ruiner i Godthåbsfjorden.
Til højre viser Rasmus Bjørgmose en del af »förrådshuset« ved Vesterbygdens tingsted.*

denskabelige udgravninger af mine fund (se nedenfor) ved Hóp i Agnafjörðr. Ekspeditionen kan uden større vanskeligheder gennemføres fra Agnafjörðr via indlandet. Der er flere muligheder. At den vil være anstrengende er en selvfølge, men under alle omstændighederne strabadserne værd, selv uden konkrete påvisninger af bestemte ruiner vil man få et kendskab til områder, som er hvide pletter på kortet i historisk henseende i dag, og man kan i hvert fald ikke undgå at løbe på palæo- og neoeskimoiske ruiner, det viser de geodætiske kort.

Indlandsarkæologien rummer interessante muligheder.

Med det foregående in mente står det allerede klart, at indlandsarkæologien, som endnu kun findes i forskernes ønskedrømme, rummer interessante, ja uanede muligheder.

Lad mig kort pege på tre nærliggende arbejdsfelter, som skulle være næsten sikre på gevinst. Der er først det allerede nævnte, enormt store indlandsområde mellem

Godthåbsfjord-området og Sukkertoppen isflade (kortskitse nr. 7/64), som i dag kun kendes af rensdyrjægerne, som følgende gamle traditioner hver eftersommer drager ind i landet og kommer hjem fra deres umådeligt anstrengende traveture med betydelige udbytter den dag i dag. De ved mangt og meget at berette, både mærkelige og spændende historier, og når man spørger dem ud, kan de fortælle, at der f. eks. ved Taserssuak, søen der er så stor som et hav og skilt fra Ilulialik ved Godthåbsfjorden ved et kæmpevandfald, findes grønne pletter, som måske er gamle bo-pladser. Men hvilke? Nordboer? — eller palæoeskimoer? Neoeskimoer kan det jo næppe være, da disse er udprægede kystboere, bortset fra under sommerjagterne. Man kan dog intet forsværge, så længe det ikke er undersøgt. Men hvis det nu er palæoeskimoer, er der så tale om de to kulturer, man hidtil kender fra Vestgrønland, Sarqaq og Dorset, eller kan der måske være tale om en helt tredje mulighed, jvf. Independence-kulturerne i Peary Land? Ingen kan vel endnu med fuld sikkerhed hævde, at vi kender samtlige folkebølger, som i kortere eller længere tid har slået sig ned i Vestgrønland.

I det nævnte område ved vi lidt om, hvilke muligheder der eventuelt kan forventes at foreligge. Men i områderne omkring Nordre Strømfjord (mellem Disko bugten og Søndre Strømfjord) ved vi i dag så godt som intet, og tilsvarende gælder Nûgssuaq-halvøens indre og Diskos indre. Begge de sidstnævnte steder ligger ved den i dag tæt befolkede Disko-bugt, som er den tredje mulighed, jeg vil nævne. Betingelserne her er af en sådan art, at man med rimelighed kan forvente også forhistorisk relativ befolkningstæthed.

Særlig interesse ville der knytte sig til muligheden af eventuelt at kunne påvise *samtidighed* og dermed foreliggende muligheder for blodblanding og deraf følgende faktisk „overleven“ for Sarqaq- og Dorset-kulturernes mennesker i Vestgrønland, en tanke, som næppe helt kan afvises.

Som bekendt er Sarqaq-kulturen opkaldt efter udstedet af dette navn ved Disko-bugtens nordside. I den nærliggende fjord Saputit findes i følge lokale udsagn store vardesystemer til drivjagt på vildren. Det kunne være interessant at få at vide, om disse stammer helt fra Sarqaq-tid. Tilsvarende skal findes i Diskofjorden på øen Disko og i følge opgivelser fra andre kilder også i landet indenfor Taserssuak nord for Godthåbsfjord-området. De er næppe de eneste. Kan redskaber, sparsomme efterladenskaber på stederne, give et fingerpeg om, fra hvilke folk de stammer? Nordboerne har som bekendt også brugt sådanne.

Samtidig ville det være af værdi at få fastslået den sandsynlige beliggenhed af Greipar (som må søges i Egedesminde-Holsteinsborg egnen) og Kroksfjorðarheiðir (ifl. Ingstad muligvis Diskofjord), da fangsttogterne til Nordrsetr var en vital del af vesterbyrdingenes liv og tilværelse.

Det er anstrengende opgaver, som ser voldsomme ud på papiret, men de er slet ikke så uoverkommelige, som det kunne synes, eftersom Nationalmuseet råder over egen båd til dette formål (Inûk af Godthåb).

Puslespillet gik op.

Efter at jeg således har skitseret mine tanker om de foreliggende opgaver, vil nogen måske spørge, hvilket mandat jeg har til at fortælle videnskaben, hvordan den bør gribe arbejdet an?

Dertil kan jeg svare: ikke andet end den dristighed, som amatører kan tillade sig frem for fagmanden, der bundet af sit fag og dets normer har så mange hensyn at tage – og så de resultater jeg allerede har nået, vundet ved frit fabulerende kombination af forefundne kendsgerninger sammenstillet som associationskæder. Det ligger vel nærmere fantasiens end videnskabens metode, som løsningen af en detektivopgave. Men kan metoden i og for sig ikke være underordnet, når resultatet er konkrete *facts*?

Min teori om fordelingen af nordboernes navne på fjordene i Vesterbygd, fremsat i nr. 7/1964, var et puslespil af en uendelig mængde små brikker, samlet ved selvsyn, læsning og udspørgen. Artiklen blev skrevet i foråret 1963, men da der således kom til at gå over et år, inden den blev offentliggjort, kom dette til at betyde, at puslespillet i mellemtiden havde vist sig at gå op, så min teori derved fik sit afgørende – endnu ikke videnskabeligt konfirmerede – bevis. Det skete, da det endelig den 4. juni 1964 lykkedes mig at få gennemført den længe forberedte ekspedition for at finde det sagnomspundne „hóp“ i Agnafjörðr, hvor man efter islandske sa-gaers og annalers opgivelser skulle have muligheden for at finde Vesterbygdens fjerde, hidtil ukendte, sognekirke og muligvis endog Vesterbygdens tingsted.

Nye tanker om Vesterbygdens struktur.

Opgavens løsning kom så at sige til at foreligge i omvendt rækkefølge, idet jeg først fandt kirken og tingstedet på det formodede sted, fundet hjemme ved skrivebordet, og derefter påviste den lokalitet, der må formodes at have været „hóp“et, som imidlertid på grund af niveauændringer i fjorden (hvilket ikke er noget nyt) ikke er det mere. Fundenes tale er dog så vægtig, at der ikke kan herske nogen tvivl om, at det må have været der.

De nærmere omstændigheder ved fundet – som jeg skal fortælle en anden gang – ledte mig på stedet ind på den tanke, som også havde strejft mig før, at Vesterbygd ikke har været et tilfældigt og løst opbygget samfund af en række enkeltgårde, men at der har været tale om en virkelig „bygd“, et selvstændigt og selvhjul-

pet samfund med en fast opbygning, med egen lokal retspleje og administration, men i „forbund“ med Østerbygden.

En overgang kan det se ud til, at Vesterbygden har spillet en væsentlig rolle i dette „forbund“, men så er indflydelsen, som naturligt er, gledet over til Østerbygden, der var langt større og rigere og rummede langt mægtigere slægter – selv om også meget tyder på, at de mægtige slægter i landet i nogle tilfælde har haft indflydelse begge steder.

Dette yderste samfund i middelalderens civiliserede verden har haft – mener jeg nu – sit centrum ved *Hóp i Agnafjord*, som både har rummet tinget og en overgang bispesædet for hele Grønland, indtil dette blev fast knyttet til det mægtige Gardar.

Grunden til, at bispesædet først henlagdes til Vesterbygden, *kan* have været, at man her som det eneste sted rådede over en kirke, der var tilstrækkeligt monumental til at kunne være Grønlands første domkirke, den første domkirke på den vestlige halvkugle.

Hidtil har man, som det vil være bekendt, regnet *Sandnes* i Ameralik-fjorden for denne første domkirke. Dette kan ikke være rigtigt. Man har vist kunnet begrunde det med, at det var den største kirke i Vesterbygden, og at gården der ved var den største og frugtbareste. Oven i købet har man begået det kunstgreb at „bevise“ (Finnur Jónsson), at *Sandnes* skulle være identisk med den *Steinsnes*, der i 1348 af Gardars forvalter Ivar Baardson omtales således, da han besøger den forladte Vesterbygd: „vdj Vesterbijgd stander en stuor kircke, som heder Stensnes kircke, then kircke vor en stund domkircke och biscops sedet . . .“

Den nyfundne Steinsnes større end Hvalsø.

Den kirke, jeg fandt i sommer, har med sine – løseligt opmålt – 9×19 meter været en af de største i nordbotiden, den største i Vesterbygden (større end Sandnes), og den synes at være den næststørste efter Gardar i nordboernes Grønland. Gardar opgives som regel til 16×27 meter, men det er med de senere tilbygninger ved koret. Selve skibets bredde var kun ca. 13 meter gange skib + kor, 27 meter. Ved begge kirker synes længden således at være en anelse længere end den dobbelte bredde. Begge hører til den ældre type med smalt kor mod øst. Om også Steinsnes har haft åben vestgavl, vil gravningerne vise.

Den bedst kendte nordbokirke er i dag Hvalsø, der hører til den yngre type, som er bygget i rent rektangulær form med længde lig dobbelt bredde. Grunden til at Hvalsø som den eneste af nordbotidens kirker er nogenlunde velbevaret er, at der er anvendt kalk som fugemiddel. Tilsvarende ses ved Vesterbygdens største ruin, det to stokværk høje forrådshus ved Anavik (Urajagssuit Påvat). Også den nyfundne Steinsnes er meget stærkt sammenstyrtet, men dog synes østgavlen med kor

og apsis, der er skjult i tæt krat, som næsten er uigennemtrængeligt, ganske velbevaret i indtil et par meters højde.

Steinsnes må være noget ældre end Gardar, hvilket synes at stemme overens med dens byggestil. Men det er en helt anden historie, som jeg siden skal vende tilbage til.

Er det Steinsnes?

Hidtil har man nærmest regnet Ivar Baardsons oplysning om Steinsnes kirke for en fabel eller en forveksling. På grundlag af de før anførte kilder skal der imidlertid have ligget en kirke ved Vesterbygdens tingsted, idet begge skal have ligget ved Hóp i Angafjord.

Der kan anføres mange vægtige grunde, der taler for, at det i så fald ikke blot har været en ubetydelig tørvemurskirke, men en stor kirke.

Når man ved, at det i oldtid og middelalder i alle germanske områder som følge af disses gamle opbygning var stormænd, der byggede og ejede kirkerne, fordi man ikke kendte til begrebet „juridisk person“ i nutidig forstand, og institutioner følgelig ikke kunne være særskilt, selvstyrende ejendom, og når man tillige erindrer sig, at det på Island var skik, at tingbonden ejede tingpladsen, ligesom man kunne købe sig „godord“, dvs. høvdingeskab, formandskab ved tingembedet, så vil det være nærliggende at antage, at der også ved Hóp i Agnafjord må have ligget engård med „hartkorn“ ud over det sædvanlige.

Og det gør der netop. Den ligger vel ca. ½ km fra det naturligt afgrænsede, fredelige område, hvor både kirken og tinget lå, indbyrdes adskilt af en bakkekam, men ikke længere borte fra hinanden, end at kirkeringning kunne indlede tingforsamlingerne, som det var skik på Island, hvorfra grønlædingene hovedsagelig stammede.

Denne gård, som er opført på Nationalmuseets kort, men som aldrig har været undersøgt, måske ikke engang besøgt af sagkyndige (?), er meget stor og har ualmindeligt store jordtilliggender, enorme helt stenfrie arealer, hvor der er tydelige spor af gamle ridentier og uomtvistelige spor af en kanal til kunstig overrisling. Jeg har ikke set Sandnes, men jeg vil tro, at denne gård, som vel tør kaldes Steinsnes som kirken, står mål med denne storgård.

Meget tyder endvidere på, at der inden for en radius af få kilometer i fjeldene gemmer sig tre, hidtil ukendte nordbogårde – det er jo en kendt sag, at en stormand måtte have mange undergivne for at kunne opretholde sin bedrift, og hvadenten de formentlige gårde i fjeldene (plus de før kendte i nærheden) har været selvstændig ejendom eller ej, så har storbonden på Steinsnes nok haft det store ord i dette lag, som det også kendes fra „sognekonger“ derhjemme.

Og netop i nærheden heraf skyder et *stenet næs* sig ud i fjorden og giver hele landskabet sin særegne karakter, det eneste næs af denne art i vid omkreds!

Kirken var sømærke.

Ligesom Sandnes virkede Steinsnes som sømærke, når man kom sejlene på fjorden – den dag i dag kan man styre efter dens tomt, når man kender positionen!

Til gengæld er kirken så overgroet med indtil 3–4 meter højt krat af pil, birk og el, at jeg vil tro det muligt at gå lige igennem den uden at opdage den, hvis der havde været løv på træerne!

Dette trods murresternes anselige størrelse. Vi målte ca. 1,70 meter tykke mure, og foruden det store kirkeskib med en adskillelse, som synes at give det indre rum „det gyldne snit“ med ca. $6,5 \times 10$ meter, er der en korbygning på ca. 5×5 meter i ydre mål samt en apsis, som er stærkt overgroet og sammenstyrtet, så det ikke på kort tid var muligt at se, om den har været rund eller firkantet. Endvidere er der to parallelle „stendiger“ vest for indgangen i vestgavlen og en smukt opsat stensætning foran korudbygningen med flade sten i bunden og siderne, åben mod vest.

Tingboderne.

Antagelsen af, at Vesterbygdens tingsted skal have ligget her, bygges først og fremmest på fundet af en række „tingboder“ af forskellig størrelse, som tæt sammen „på stribe“ udgår fra indhegningen omkring en 17×17 meter plads, til dels følgende terrænet, i hvis midte der er placeret en ret anelig stenbygning med helt lige og vinkelrette mure, vendt efter verdenshjørnerne med langsiden øst-vest ligesom kirken. Murene er endnu indtil halvanden meter høje og overalt 1 meter tykke. Dimensionerne $4,10 \times 6,15$ meter.

Som arbejdstæteori har jeg valgt at kalde denne bygning „forrådshus“.

„Tingbodernes“ udseende synes at stemme overens med beskrivelserne af boderne ved Altinget. Dimensionerne er forskellige, fra 3×3 m til $4\frac{1}{2} \times 6$ m ydre mål.

Imidlertid er der mange usikkerhedsmomenter her, som først en udgravning vil kunne få rede på, da der ligger indtil en snes centimeter mos og lav ovenpå nogle af stenene i terrænet – jeg har ikke tilladelse til udgravninger og har overhovedet intet rørt ved fundene, kun filmet og fotograferet.

„Hóp’et“.

Endelig det spændende spørgsmål, „hóp’et“, nøglen til hele fundet. – Jeg kan ikke sige med sikkerhed, om det har været der, men en rekognoscering ved tilbagerejsen, da det var lavvande, syntes i høj grad at sandsynliggøre det, der sås tydelige sand- eller grusrevler lige under overfladen, svarende til et „hóp“.